

VEDUTY

HISTORICKÁ ZOBRAZENÍ MĚST ČESKÝCH ZEMÍ
OD NEJSTARŠÍCH DOB DO POLOVINY 19. STOLETÍ

Jaroslav Klenovský

IMAGO B.V. DEFECTUE
TABORIUM 5. SEPTEMBER

VEDUTY

HISTORICKÁ ZOBRAZENÍ MĚST ČESKÝCH ZEMÍ
OD NEJSTARŠÍCH DOB DO POLOVINY 19. STOLETÍ

Jaroslav Klenovský

Grada Publishing

Upozornění pro čtenáře a uživatele této knihy

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této tištěné či elektronické knihy nesmí být reprodukována a šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele. Neoprávněné užití této knihy bude trestně stíháno.

VEDUTY

HISTORICKÁ ZOBRAZENÍ MĚST ČESKÝCH ZEMÍ
OD NEJSTARŠÍCH DOB DO POLOVINY 19. STOLETÍ

Jaroslav Klenovský

Vydala Grada Publishing, a.s.
U Průhonu 22, Praha 7
obchod@grada.cz
www.grada.cz
tel.: +420 234 264 401
jako svou 9305. publikaci

Odpovědná redaktorka Eva Škrabalová
Lektor PhDr. Karel Müller, emeritní ředitel
Zemského archivu Opava
Grafická úprava a sazba Martin Dubský
Obálka Martin Dubský s použitím výřezu veduty Českých
Budějovic autora Josefa Hafnera z pol.19.století
Strany 2–3 výřez veduty Tábora z pol.18.století
Jazyková korektura Pavlína Zelníčková
Počet stran 208
První vydání, Praha 2024
Vytiskla tiskárna D.R.J. TISKÁRNA RESL, s.r.o., Náchod

© Grada Publishing, a.s., 2024
Cover Design © Grada Publishing, a.s., 2024

ISBN 978-80-271-7356-3 (pdf)
ISBN 978-80-271-3811-1 (print)

Předmluva – poznámky k metodice zpracování	6
Stručný vývoj historického zobrazení měst v českých zemích	7
Album 365 vybraných historických zobrazení měst (řazeno abecedně podle názvů měst)	12
B	12
Č	31
D	37
F	41
G/H	44
CH	52
I/J	58
K	68
L	84
M	98
N	109
O	115
P	125
R	151
S	160
Š	168
T	172
U	183
V	189
Z	197
Ž	202
Zkratky použité v textu	205
Slovníček odborných výrazů	205
Heslář kreslířů, malířů, rytců a vydavatelů	206
Seznam literatury k tématu	207
Užitečné webové adresy	208

Předmluva – poznámky k metodice zpracování

Jelikož nelze zcela striktně definovat, co ještě lze označit za historický pohled či plán města nebo městečka, řada vedut byla obsažena v mnoha vydáních, která se lišila jen velmi málo, a navíc se vždy znovu objevují nová, dosud neznámá zobrazení, tak není v lidských silách zpracovat úplný a definitivní výčet všech těchto zobrazení třeba pro území českých zemí. Záměrem této publikace tedy není představit jejich úplný soupis, nýbrž ambicí autora a vydavatele je předvést reprezentativní spektrum toho nejzajímavějšího z dané problematiky, aby byl přitom postižen celý časový úsek od konce 15. století do poloviny 19. století a pro města na území celé České republiky představeny všechny významné soubory a jednotlivosti provedené v rozličných výtvarných technikách, různých autorů a stylů. S přihlédnutím k tomu, že – oproti řadě střeoevropských zemí – takové dílo týkající se našich zemí dosud nevzniklo. Smyslem knihy rovněž není analýza a interpretace předvedených vedut, ale jejich prosté představení publiku. Takže z odhadovaných tří tisíc zobrazení se čtenáři prezentuje 365 ukázek tak, aby byl pokryt celý jev historických pohledů na naše sídla.

Z dobře pochopitelných důvodů neměl autor publikace možnost fyzicky shlédnout všechny předvedené veduty, ale pouze jejich zlomek, proto musel techniku

výtvarného provedení, rozměry děl a případně další údaje převzít z daných popisů. I přesto se podařilo řadu údajů doplnit či uvést na pravou míru.

Struktura popisků užitých v albu vybraných zobrazení: město – datace – popis [název díla] – autor předlohy a technického zpracování – výtvarná technika – rozměr/velikost díla [šířka × výška, všechny míry uvedeny v centimetrech] – počet znaků legendy – uložení, fond – poznámka.

Předmětem díla není přesný popis heraldických znaků.

Jako „volné dílo“ se podle zákona č.21/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů [autorský zákon], ve znění pozdějších předpisů, označuje artefakt, u něhož uplynulo 70 let od smrti autora, v našem případě výtvarníka či ilustrátora. Přitom u děl s účastí více autorů dochází k uvolnění 70 let od smrti poslední osoby s podílem na vzniku daného díla (např. u knihy to může být též autor předmluvy nebo doslovu).

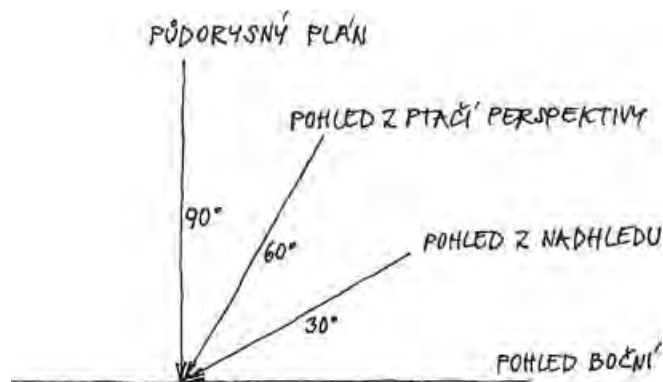
Některé pravopisné zvláštnosti užitě v textu jsou ponechány na výslovné přání autora.

Stručný vývoj historického zobrazení měst v českých zemích

Zobrazením okolní skutečnosti – krajiny, sídel, budov – se lidstvo zabývá odedávna.

Slovem **veduta** [italsky „pohled“ z latinského *videre* = vidět, německy *Stadtansicht*, anglicky *city view*] se označuje věrné výtvarné zachycení města nebo jeho části (a to z vnější strany). Dříve se pro tato díla u nás užívaly též synonymické pojmy *panorama* [z řeckého „*pan*“ a „*/h/orama*“ čili široký rozhled] nebo *kontrafaktur* [v podstatě protipohled či nápodoba].¹ A konečně existuje slovo *prospekt*, z latinského *prospectus* = dívat se vpřed. Zatímco název *kontrafaktur* se již dlouho nepoužívá, pojem *panorama/panoramatický* se dnes ujal pro označení tak širokého záběru, který nelze jedním pohledem očí pojmout, nýbrž se musí potočit hlavou. Obdobně výraz *prospekt* je dnes používán úžeji pro zachycení vnitřní podoby města, ve smyslu perspektivního zobrazení městských interiérů, především celku náměstí. Ovšem neméně sdělným a důležitým zachycením vzhledu města je též jeho půdorysný plán. V posledních letech se také užívají pro ikonografii měst, pro zobrazování jejich podoby zpravidla v sérii pohledů, módní, ale vlastně staronové, výrazy „inscenování“ a „scénografie“.

Veduta je tedy pohled na město, jeho část nebo výsek krajiny se stavbami zachycený výtvarnými prostředky. Při tvorbě veduty záleží na správných proporčních vztazích jednotlivých prvků a na uměřenosti celku, svou roli hraje též světlo a stín. Pocit prostorové hloubky může obrazu dodat figurální stafáž v popředí, doplněk pak představují textová legenda, erby a znaky, páska s titulním nápisem, ornamentální doplňky.

¹ Slovo „kontrafaktur“ má složitý a nejednoznačný výklad: ve starších německých pramenech sloužilo k označení ilustrace realistického pojetí, vzniklo z latinského *contrafacere* = napodobit, vyskytovalo se tehdy ovšem též ve tvarech *kontrfekt*–*Conterfactur*–*Contrafee*–*Controfee*–*Ab/contrafactur*–*Ab/contrafeitung*–*Kontrafeihung*. V moderní angličtině má slovo *contrafactor* význam napodobitel–opisovač–padělatel, v němčině slovo *das Konterfei* pak obraz–podobizna. Dnešní výraz *kontrafaktuální* zase znamená porovnání návrhu s realitou.

V praxi se po staletí užívaly formy výtvarného zachycení sídel z různých výškových úhlů s postupným přechodem: od nejpřirozenějšího bočního pohledu přes pohled z nadhledu, (kdy stanoviště kreslíře nebo jeho zvolený záběr svírají výškově úhel kolem 30 stupňů od vodorovné základny), a pohled z ptačí perspektivy (úhel kolem 60 stupňů proti základně) až ke kolmému půdorysnému plánu (úhel 90 stupňů k základně). Formálně můžeme ještě **druhy záběrů** členit na pohled dálkový (s podstatným začleněním sídla do krajinného kontextu), pohled panoramatický (široce pojatý víc než obvyklých horizontálních zhruba 90 stupňů viděných očima), axonometrický pohledový plán, (kdy jsou všechny budovy z půdorysu zakresleny se stejně šikmým sklonem a tedy se nesbíhají perspektivně v úběžníku) a kavalírskou či vojenskou perspektivu (kdy jsou pohledy na budovy – jejich výšky – sklopeny v půdorysném plánu o celých 90 stupňů). K zachycení nadhledu, a vlastně též půdorysného plánu, byla nezbytně nutná výtvarně–prostorová představivost a základní znalost lineární perspektivy ze strany kreslíře (perspektiva je znázornění trojrozměrného prostoru z jednoho či více bodů na rovině ploše s cílem získat co nejvěrnější obraz skutečnosti). Je proto nutno smeknout před mnoha kreslíři v minulosti, že měli při tehdejších omezených technických možnostech takovou prostorovou představivost, že dokázali zachytit rozvrh města z výšky s vysokou přesností a se všemi detaily.

Užívanými základními **výtvarnými technikami** při zhotovování zobrazení měst byly kresba, malba, grafika a výjimečně též plastika. Pohledy přitom mohly mít rozličnou formu provedení jako volné listy, ilustrace knih, doplňky map území (tzv. *parergy*), doplňky votivních a oltářních náboženských obrazů, nástěnné malby, záhlaví úředních listin (především cechovních listů), výjevy na keramice, porcelánu a skle, na střeleckých terčích, medailích, ale dokonce i na divadelních oponách, jako výšivky, dřevěné intarzie či na kamenných reliéfech.

Podnětem ke vzniku vedut mohly být osobní zájem autora–výtvarníka, obchodní objednávka, zachycení významné události, úřední dokumentace (např. popis výbavy opevnění města), doplněk odborného pojednání, ilustrování knih a dokladů (zmiňovaných cechovních listů), doprovod na mapách.

Veduty představují především topografický záznam, ale s přesahem výtvarného díla. Dokládají historickou podobu měst a jsou skvělým nepřímým nedocenitelným pramenem/zdrojem informací pro poznání výstavby, vybavení

a podoby našich sídel a jejich proměn v průběhu staletí. Pohled obvykle zachycuje a zvýrazňuje hlavní městské dominanty – hrady, zámky, kostely, kláštery a radnice, a naopak nedůležité části sídla potlačuje. Zobrazení jsou tak chápána jako plnohodnotné obrazové/ikonografické prameny pro poznání dřívější podoby-vzhledu města a jeho prvků v minulosti. Je ovšem nutno mít vždy kritický přístup vůči motivům idealizujícím, schematizujícím a fantazijským. Míru reálnosti daného zobrazení přitom limitují dispozice autora, okolnosti vzniku díla a použitá technika. Obvyklým přístupem vedutistů totiž bylo mírné zkreslení reality, spočívající v lehkém posunu či natočení některých budov, aby se divákovi poskytla nikoli zcela „reálná“, ale spíše názorná představa města. Veduty tak zpravidla nebývají proporcčně zcela objektivním – přesným – zobrazením města, ale jeho cíleně koncipovaným portrétem.

Zobrazení měst jsou prostředkem poznání a poskytují estetický požitek, jejich hodnota je historická, památková, umělecká a obecně vypovídací. Do rozšíření fotografie představuje veduta jediný obrazový pramen vypovídající o urbanistickém vývoji města a proměnách jeho architektonické podoby.

Nejstarší veduta celku sídla se u nás objevuje na konci 15. století, je to Praha v pohledu od Vyšehradu v kronice Hartmanna Schedela zvané *Liber chronicarum*, vydané v Norimberku 1493. Pro Moravu představuje nejstarší zobrazení pohled na Znojmo z let 1523–1525 od Wolfganga Fröhliche. Odtud pak vede dlouhá řada zobrazení různých autorů a rozličného způsobu provedení, která pokrývá téměř všechna větší sídla v našich zemích.² Původní zobrazení se často stávala předmětem dalších vydání tisků, kopií a variant užití (tzv. derivátů), přičemž pak bývají jen částečně odlišné a bývá problém je správně identifikovat. Zvláště v 17. až 19. století bylo běžnou praxí kopírovat, přebírat a využívat starší vzory. Vývoj pojetí historického výtvarného zobrazení našich měst má smysl sledovat do poloviny 19. století, neboť v tomto období nastal zřetelný úpadek v kvalitě tohoto oboru, přičemž zároveň dokumentačně-výtvarnou funkci zachycení (nejen) městských scénérií převzala fotografie.

V uplynulých více než sto letech vyšla u nás řada knih a studií pojednávajících o problematice městských vedut (viz kapitola bibliografie na konci knihy), věnovaly se hlavně jednotlivým tvůrcům či jednotlivým městům, ale kupodivu přehledné dílo, které by ukázalo v reprezentativním výběru celou šíři problematiky historických zobrazení našich měst a městeček v průběhu staletí, od různých autorů a v rozličném provedení, zde dosud nebylo

zpracováno.³ Tato kniha se proto snaží uvedený nedostatek napravit, přičemž její ambicí není podat soupis veškerých existujících historických pohledů měst, ale ukázat spektrum nejlepších výtvarných ukázek vedut – dosud převážně skrytých – široké veřejnosti.

Vývoj ikonografie našich měst je především spojen s poctivou prací řady individualit – kreslířů, rytců a vydavatelů. Z let 1536–1537 pochází soubor akvarelů německého malíře **Mathiase Gerunga**, jenž tvořil doprovod německého falckraběte Ottheinricha na cestě do Krakova a Berlína – zachytil tak u nás města Beroun, Bor u Tachova, Jaroměř, Náchod, Nový Bydžov, Nymburk, Plzeň, Praha, Rokycany a Stříbro.

Nutno připomenout, že naprosto zásadním fenoménem se v té době stal **vynález knihtisku** (Johann Gutenberg 1447–1448), který za pomoci reprodukcí technik založených na otiskování grafických desek na papír umožnil masové rozšíření publikací všeho druhu mezi školené obyvatele Evropy. Vycházely tak knihy s ilustracemi provedenými zprvu dřevořezy, od pol. 16. století mědiryty. Velkou popularitu získaly – v duchu postupného objevování světa – soubory vedut měst, jejichž svazky vycházely postupně a poté často ve více vydáních, která se mohla doplňováním lišit. Časté bylo též přebírání starších předloh a jejich nové vyrytí jiným rytcem, třeba v pozmeněném vzhledu (deriváty) – se stafáží postav, legendou, se znaky a erby, s doplněním armád obléhajících a dobývajících město.

Další taková veduta města z našich zemí se objevila v knize Sebastiana Münstera *Cosmographia oder Beschreibung aller Länder*, jež doznala v Basileji 46 vydání v letech 1544–1628 s 900 textovými ilustracemi a 40 vedutami: byl to pohled na Cheb od monogramisty I.K. z let 1548–1550 z vydání v r. 1550; ve vydání 1574 poté přibyla veduta Prahy od Michaela Peterleho.

Nedlouho nato sepsal a vydal Bartoloměj Paprocký z Hlohol a Paprocké Vůle knihu *Zrcadlo slavného markrabství Moravského*, Olomouc 1593, se dřevořezy pohledů měst Brna, Jihlavy, Kroměříže, Olomouce, Opavy, Uherského Hradiště a Znojma a rovněž s miniaturami dalších osmi měst (Hranice, Lipník, Litovel, Moravská Třebová, Prostějov, Přerov, Štamberk a Vyškov), jejichž autorem byl **Jan Willenberg** (1571–1613). Od tohoto skvělého výtvarníka pak pochází náčrtník s perokresbami 21 měst v Čechách z let 1601–1602 (Bechyně, Beroun, Čáslav, České Budějovice, Hluboká n. V., Horažďovice, Hradec Králové, Chrudim, Kadaň, Klatovy, Kouřim, Kutná Hora, Litoměřice, Louny, Mladá Boleslav, Most, Pardubice, Plzeň, Praha, Prachatice,

2 Ale existují velké rozdíly: zatímco některá města (např. Fulnek, Cheb, Karlovy Vary) se mohou pochlubit bohatým portfoliem historických pohledů, najdeme též taková, která nemají až do poloviny 19. století žádnou vedutu (např. Břeclav, Dobříš, Semily, Vsetín).

3 Relativně kvalitní ukázkou obdobného přístupu může být již před půlstoletím vzniklá kniha K. Závadové *Verný a pravý obraz slovenských miest a hradov, ako ich znázornili rytci a ilustrátori v XVI.–XVIII. storočí*, Bratislava 1974

Vážení čtenáři, právě jste dočetli ukázkou z knihy **Veduty**.
Pokud se Vám ukázka líbila, na našem webu si můžete zakoupit celou knihu.